

Študentsko gibanje 1968 je bilo bistveni element »nove levice«

Božidar Debenjak

Leto 1968 me je doletelo ravno v mojih »Kristusovih letih«: imel sem ravno 33 let. To je čas, ko se dela ena od globljih življenjskih bilanc. Bil sem v rangu univerzitetnega učitelja, zato z nekoliko drugačno perspektivo kot takratni študentski aktivisti. Nosil pa nas je isti val sprememb, ki je v drugi polovici šestdesetih let zajel obe strani Atlantika.

Svetovni upor mlade generacije, predvsem študentov, se je začel hkrati v Ameriki, Franciji in Nemčiji v drugi polovici šestdesetih let. Ameriko je moralno prizadela vietnamska vojna, ameriški študentje so bili podvrženi mobilizaciji; Švedska in še katera dežela je ponudila zaščito dezerterm. Francija je doživljala krizo vrednot. Nemška mlada generacija se ni več zadovoljevala z molkom očetov in dedov o preteklosti. Toda vse bolj je prihajalo v ospredje nasprotovanje imperialni politiki. Potem ko so v petdesetih letih v Perziji zatrli poskus, da bi država sama razpolagala z dohodki od nafte, in ustoličili šaha Rezo Pahlavija, so mu Američani usposobili tajno policijo SAVAK, ki je med drugim tudi po Nemčiji ugrabljala perzijske študente. Zato je 2. junija 1967 ob šahovem obisku prišlo do demonstracij, in policist (za katerega se je mnogo let pozneje izkazalo, da je bil agent Nemške demokratične republike) je ustrelil mirnega študenta Benna Ohnesorga. Študentski protest se je še okrepil, nastalo je vplivno gibanje

SDS (študenti za demokratični socializem). Eden njegovih vodilnih govorcev je bil Rudi Dutschke, ki je komaj preživel atentat (zaradi njegovih posledic je umrl čez enajst let). Atentator je bil preprost nevednež, za atentat pa se je odločil kot bralec hujškaškega tiska. (Temu atentatu sem posvetil eno od svojih predavanj spomladi 1968, Naši razgledi pa so za to izvedeli od študentov, tako da sem ga v izvlečku objavil. Glede na takratno ideologijo »konca ideologij« smo se levičarji takrat počutili kot brezdomovinska levica.) Če skušamo ugotoviti, zakaj so evropske države po tihem nasprotovale vietnamski vojni (in bile zato razmeroma tolerantne do študentskih protestov), ne moremo mimo misli nekega švicarskega strokovnjaka v tedniku Die Zeit: očka in sin se pogovarjata o tem, kako se z nepokritimi dolarji prenašajo stroški z Amerike na Evropo; sinček ugotavlja: očka, pa to je goljufija! Da so se ameriški dezertarji lahko počutili varne na Švedskem, ni več tako nerazumljivo.

Študentsko gibanje je bilo bistveni element »nove levice«. Njegov sestavni del so bili tudi divji ponatisi (po nemško: »roparski tiski« – Raubdrücke) socialističnih teoretikov, ki sta jih obe »delavski stranki«, socialna demokracija in komunisti, zavrgli in prepustili pozabi; s pridom sem jih tudi sam uporabljal v predavanjih; oživljene so bile debate iz dvajsetih in začetka tridesetih let. Velik vpliv so dobili novi teoretiki, med njimi zlasti Herbert Marcuse.

Ob zgroženosti nad vietnamsko vojno je leto 1968 prineslo še druge vzroke za zgroženost. Eden od njih je bila olimpijada v Mehiki, v povezavi s katero je bili pobitih na tisoče mehiških študentov. Olimpijada torej z okrvavljeno zastavo. Drugi je bila brutalna zavrnitev študentov, ki jim jo je pripravila socialna demokracija: študentske govorce so enostavno preglasili z bobnečim igranjem delavskih pesmi. Tretje dogajanje, začetek in pokončanje »praške pomladi«, ni imelo takojšnjega vpliva; šlo je namreč za proces znotraj vzhodnega bloka. Kot takega so ga razumeli tudi Američani in šteli intervencijo po naročilu Brežnjeva za notranjo stvar onega bloka. Njihovo stališče so novinarji posmehljivo imenovali »Brežfeldtova doktrina«. Šele po zatrtju so v »novi levici« začeli premišljevat, katere točke praškega programa so jim blizu. »Nova levica« je bila razumljivo skeptična tako do socialne demokracije kot do vzhodnega bloka, katerega recepti so se že zdavnaj izpeli, v njih ni bilo odgovora na nova vprašanja. Možno spremembo sveta so pričakovali od zveze med levico »prvega sveta« in sproščujočimi se energijami »tretjega sveta«. Rezerviran odnos do »stare

levice« je najbolj drastično izrazil Daniel Cohn-Bendit, da je bil za prvi maj 1968 »enkratni občutek, da sem korakal na čelu manifestacije, za mano pa se je valila tista stalinistična sodrga«, s katero je mislil KP Francije.

*Poletna filozofska šola na Korčuli 1972. Zgoraj v sredini z očali je Božidar Debenjak.
Iz zbirke fotografij Pavla Zgaga.*

Nobeno čudo ni, da so v »socialističnem taboru« iznašli strategije, kako se infiltrirati v to novo gibanje. Najprej je bil tu očitak: vi si izmišljate neke socializme, namesto da bi sprejeli »realno obstoječi socializem«. Potem so nastopili z »leninizmom« kot nujnim elementom revolucionarnih strank, pri nastajanju stranic so bili često mentorji, še večkrat pa mecenji. Tisti, ki jim niso ugajale prosovjetske, so imeli na izbiri trockiste, razne veje maoistov, pa celo take, za katere je bil idol Enver Hoxha ali pa Kim Il Sung. Tudi nastajajoči anarhoterrorizem ni bil brez vzhodnih zaščitnikov. Na ta način je naposled študentsko gibanje zamrlo, po nemških »svinčenih letih« so njegovo dediščino, kar je je ostalo, prevzeli zeleni.

Slovensko študentsko gibanje se je – tako kot drugod po Jugoslaviji – začelo z nekoliko zakasnitve. Njegova prva manifestacija je bil shod v Študentskem naselju junija 1968, trajalo pa je do nekako 1973/74, torej do začetka naših »svinčenih

let«, s katerimi se je na nevaren način razpletla razvojna kriza Jugoslavije. V tej krizi, ki je trajala od poznih šestdesetih let do prej omenjenega razpleta, so nekateri videli poskus mlajše generacije politikov, da bi prevzela vajeti države: v Beogradu t. i. »liberali« z Nikezićem in Latinko Perović, v Zagrebu radikali s Savko Dapčević Kučar in Mikom Tripalom, v Sloveniji Stane Kavčič. Srbski »liberali« so zamenjali hromeče vodstvo Pere Stambolića, hrvaški so postavili v ospredje boj za oblast nad devizami iz turizma, Kavčič pa je zahteval opustitev nerentabilnih podjetij, med drugim je ukinil lokalne železniške proge, in stavil na drugačen razvoj. Študentsko gibanje se je razvijalo predvsem v treh centrih: v Beogradu so prevladovale parole egalitarizma, npr. »če Kitajci lahko shajajo z eno skledico riža, lahko tudi mi«. Druga vprašanja so ostajala bolj v ozadju. Zagrebški študentje so podpirali politiko radikalov, njihov Studentski list so krasili naslovi kot »Hrvatsko plavo more«; na ljubljanski filozofski fakulteti je bil Studentski list vir posmeha. Ljubljansko študentsko gibanje se ni ujelo v takšno past. V njem je živel podoben duh kot v Frankfurtu ali Berlinu: duh iskanja.

Predzgodovina študentskega gibanja v Ljubljani sega v leto 1964, ko je prišlo do ukinitve Perspektiv. Takratno vodstvo Univerzitetnega komiteja ZKS se je zamerilo centralnemu komiteju, ker je imelo kritično distanco do onega ukrepa. Poskus z vrha, da bi volilni konferenci vsilili svojega kandidata, se je izjalovil, dobil je premalo glasov. Vodstvo je potem moral prevzeti polnokrvni politik Bulc, a to je obenem pomenilo, da je dobil UK večjo politično težo. Bulcu je na funkciji sledil Dolanc, v čigar času se je začelo študentsko gibanje. To je bil tudi čas »cestne afere«. Nasledil ga je Gojko Stanič. V njegovem času je nastala afera »25 poslancev«. Študentsko gibanje se je moralo dotakniti tudi teh dveh afer.

Na junijskem zborovanju 1968 v študentskem naselju je bilo sicer nekaj parol o zaupanju v vlado, obenem pa je bil radijski nastop Staneta Kavčiča zelo rezerviran do študentov. Leta 1969 se je Kavčič znašel v »cestni aferi«, ko so bila Sloveniji odvzeta že odobrena sredstva za gradnjo avtoceste. Kot skoraj vsa slovenska javnost sta bila na njegovi strani tako univerzitetna ZK kot študentje. Bila pa so tudi vprašanja, v katerih je prevladovala kritičnost: ali je prav, da je Slovenija razklana na nove industrijske centre, ki uživajo podporo, in na stare centre, iz katerih akumulacije so bili zgrajeni novi, zdaj pa so v senci. Ali pa o neenakomernosti razvoja, zaradi česar smo v Delu našli notico o smrti »57-letne starke« (!) nekje na podeželju.

Ko je izbruhnila »afera 25 poslancev«, ki sta jo sprožila surova govora Franceta Popita in Janeza Vipotnika konec avgusta, je bil takratni sekretar Univerzitetnega komiteja Gojko Stanič z delegacijo na obisku v Sovjetski zvezi, jaz pa sem ga ta čas nadomeščal. Zbrali smo se in sprejeli stališče zoper omenjeno grobst. Zahtevali smo demokratično diskusijo. Izkazalo se je, da je bilo v akciji udeleženih mnogo profesorjev z naše in nastajajoče mariborske univerze, eden od petindvajseterice pa je bil tudi naš študent poslanec Tone Remc. Naš protest in hkraten protest vodstva mladinske organizacije je zaustavil rohnenje; »uporni« poslanci so jo odnesli brez sankcij z izjemo enega, nad katerega se je spravila njegova matična občina Domžale.

Tista leta se je dejavnost Univerzitetnega komiteja nenehno prepletala s študentskim gibanjem. Zveza komunistov je bila še privlačna za mlade, kjer je delovala odprto. Seje komiteja so spominjale na slike iz revolucijskih filmov: seje so bile odprte, sejna dvorana v Kazini je bila vedno nabito polna, študentje so sedeli tudi na tleh. Debata je ves čas tekla v smeri, ali bo komite zavzel stališče, ki so ga študenti pripravljene sprejeti. To so bili trenutki žive demokracije. Takrat se je odprl tudi dialog s študenti teološke fakultete; ta je potekal v prostorih fakultete, tam sta bila profesorja Perko in Rode, naše študente pa sem spremljal jaz in morda še kdo, ki se ga ne spomnim. Že pred tem so potekali pogovori s katoliško usmerjenim »gibanjem četrti blok«, ko so ti denimo potem, ko so slišali eno verzijo o nacionalnem vprašanju, hoteli slišati še moje odgovore. To je bil čas dialoga.

Prav poseben dogodek je bila zasedba Filozofske fakultete. Njen povod je bil »urbanističen«: mednarodni tovorni promet med šolskimi poslopji ob Aškerčevi ulici in neznosni hrup v že tedaj prenapolnjeni stavbi. Teden zasedbe je bil nadvse deloven, poln iskanja odgovorov.

Izkoristili smo torej prostor svobodne razprave, ki je bil tedaj odprt ravno zato, ker sta se v politiki soočali dve skupini: ne vem, po kakšnem naključju sem bil nekega dne okoli leta 1964 povabljen na sestanek v vili Podrožnik, kjer sta si sedela nasproti Kardelj in Kavčič, tedaj še predsednik ideološke komisije CK, razprava pa je tekla o potrebi po teoretski reviji. Sestanek je še najbolj spominjal na srečanje dveh delegacij »prijateljskih držav«. Dokler je bilo stanje uravnoteženo, je bil prostor svobode razmeroma velik.

Razplet je prišel s Titovim obračunom z zagrebškim vodstvom. To je odločno prenapelo nacionalistično struno. Beograjski »liberali« so zastoj pozivali Tita,

naj bo blag. Kot vemo danes, je naredil življenjsko napako: zaradi simetrije je odstavil tudi »liberale«, Srbija pa je spet prišla v roke Stambolićevega klana, Draže Markovića in naposled zakoncev Mirjane Marković in Slobodana Miloševića. V Sloveniji je bil odstavljen Kavčič. Sledila sta razbitje Ljubljane na pet občin in nato politična kastracija univerz in podređitev duha v »svinčenih letih«. Ran iz teh let se ni dalo več ozdraviti do konca obstoja Jugoslavije, kljub poznejšim poskusom dviga politične teže univerz. Kritična mlada generacija ni več vstopala v ZK, povprečna starost članstva se je močno povečala.

In vendar je nekaj preživelo: takratni študentje so bili v času osamosvajanja aktivni soudeleženci; misel so prenašali na mlajše in ti naprej. Tudi zaradi nekdanjih akterjev študentskega gibanja se stvari ob osamosvojitvi niso tako izmaličile kot na Hrvaškem.